

Linguistic identification of fake news and pseudoscientific views

4th Subprogramme of the Science for the Hungarian Language National Programme of the Hungarian Academy of Sciences (MTA)

The paper intends to present the main characteristic features of the Subprogramme for Linguistic Identification of Fake News and Pseudo-scientific Views, part of the Science for the Hungarian Language National Programme of the Hungarian Academy of Sciences (MTA). The Subprogramme has started on 1 September 2022 and lasts until 30 November 2026. The project is implemented by the MTA-SZTE-DE Research Group for Theoretical Linguistics and Informatics. The research group has three aims: (i) to provide a solid, epistemological grounding for the investigation of fake news and pseudoscientific texts in the field of healthcare, and (iii) to develop automatic fake news detection devices such as Android and iOS mobile phone applications as well as a browser extension. The research is unique in the sense that it involves processes of basic research, applied research, and technological innovations in one coherent project. The results may contribute to the unmasking of pseudoscientific communication and the radical reform of science communication.

Keywords: fake news, pseudoscientific texts, automatic fake news detection, argumentation fallacies, strategies in language use.

NÉMETH T. ENIKŐ
Szegedi Tudományegyetem
MTA-SZTE Elméleti Nyelvészeti és Informatikai Kutatócsoport

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Honti László 80 éves*

Amikor valakinek a többedik kerek évfordulóját ünnepeljük, a köszöntőnek egyrészt könnyű, másrészt nehéz dolga van. Olyan szempontból könnyű, hogy nem kell részletesen ismertetnie az ünnepelt életrajzát, mert ezt előtte már megtették mások. Honti Lászlót a 60. születésnapján ünnepi kötettel köszöntötték a kollégái. Akkor RÉDEI KÁROLY foglalta össze életútját a születésétől kezdve 2003-ig (2003).

Az életrajz és a pályakép ma már az interneten is elérhető, elég csak a Wikipedia szócikkére vagy a Károli Gáspár Református Egyetem megfelelő helyére utalni. A köszöntőnek mégis nehéz dolga van, amikor a munkásság ismertetésére kerül sor. Persze, lehet számadatokat kimásolni az MTMT-ből: több mint 400 tudományos közlemény, ebből 240 folyóiratcikk és 75 könyvrészlet. Tizenegy könyvet jegyez Honti László szerzőként, hetet szerkesztőként. Mindezekre több mint 2300 helyen hivatkoztak – ez a szám könnyen több lehet, de ennyit sikerült dokumentálni. Kétségtelenül hatalmas életmű.

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság 2023. október 24-i felolvasó ülésén.

Tíz évvel ezelőtt ugyanezen a helyen, a Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén elmondott laudációjában BAKRÓ-NAGY MARIANNE mellőzte az életút állomásainak bemutatását, helyette a munkásság bizonyos területeire összpontosított (2004). Miután megállapította, hogy egy rövid köszöntő keretében lehetetlen e gazdag életmű minden aspektusát feltárni, az ünnepelt hangtörténeti és az uráli számnevekkel kapcsolatos kutatásait értékelte részletesebben. Valóban, ez a két téma központi helyet foglal el HONTI LÁSZLÓ életművében. Erről szóló kandidátusi és nagydoktori értekezése, valamint a belőlük készült két monográfia (1982, 1993). Nem melleleg több tucat tanulmány is született az ezzel kapcsolatos kutatások nyomán. Én ezekre most nem térek ki, csak biztatom a jelenlévőket, hogy lapozzák föl BAKRÓ-NAGY MARIANNE írását, s még inkább az abban idézett tanulmányokat.

Honti László pályája a vogul nyelv kutatásával indult (1969, 1975), s érdeklődési köre fokozatosan bővült. A Nyelvtudományi Intézetben egyike volt az uráli etimológiai szótár szerkesztőinek, s ez magától értetődően igényelte a többi rokon nyelvben való tájékozódást is. Az etimológiák gyártásához alapos hangtörténeti ismeretek szükségesek, ezen az úton el lehet jutni a hangtörténeti kutatásokhoz. De ugyanígy érdekelték Honti Lászlót alaktani és szintaktikai problémák is, melyekhez időről időre újból visszatért. Számos tanulmányban foglalkozott a személyjelölés (1976, 2011a, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d), az esetragok (1969, 1971a, 1980, 1994, 1996a, 2001, 2003, 2006a) vagy a birtoklás kifejezésének problémáival (2005, 2006b, 2008, 2011b), továbbá az igeragozás (1971b, 1982b, 1983a, 1983b, 1990, 1996b, 1997b, 1998b, 2009), a létige (1992, 2013a, 2013b, 2013c) vagy a tagadás (1997a, 1998a) kérdésével. Kutatásai gyakran irányulnak magyar nyelvi jelenségekre. Ennek talán az is az oka, hogy húsz évig oktatott külföldi egyetemeken, ahol a magyarral való foglalatosság is a finnugrisztika része.

Mivel valóban lehetetlen áttekinteni az egész életművet, én annak két apró mozaikján keresztül próbálok meg jellemezni ünnepeltünk munkásságát. Az egyik az, hogy számomra melyek Honti László legfontosabb művei.

Az a mű, melyet a leggyakrabban, szinte naponta használok, a *Chrestomathia Ostiacica* (1984). Az egyébként nagyon hasznos többi chrestomathiától abban különbözik, hogy mind-egyik hanti nyelvjárást ismerteti, és egyszerre érvényesít leíró és történeti szempontokat. Az egyes nyelvi jelenségeket az ősoztjából kiindulva mutatja be. Számos megállapítása mögött elképesztő kutatómunka áll. Ezek a megállapítások sokunk számára meghatározó jelentőségűek lettek, újabb kutatások kiindulópontjává váltak. Úgy is fogalmazhatok, hogy ez a kötet az elmúlt negyven évben az osztjakológia megkerülhetetlen alapművévé vált.

Szintén gyakran forgatom Laci szurguti hanti szövegközléseit és szöszedetét (1978a, 1978b; HONTI–RUSVAI 1977). Úttörő volt ennek a nyelvjárásnak a megismertetésében. Saját gyűjtéseim feldolgozásakor is az ő nyomaiban járok. Az is gyakran eszembe jut, hogy valószínűleg nagy hatással adatközlőjére, Agrafena Peszikovára is, aki a vele való közös munka révén ismerkedett meg számos nyelvészeti kérdéssel. Talán ennek is köszönhető, hogy Agrafena ma tanárként, tankönyvíróként és sajtómunkásként anyanyelvének legelkötelezettebb védelmezője és művelője.

A másik apró mozaiknak azt számom, hogy elmondom, mivel foglalkozott Laci az utóbbi három évben. Töretlenül folytatta kutatásait. Tavaly egy hatalmas monográfiát jelentetett meg *Az ősi uráli tárgyragok története és vesszőfutása. Accusatum et expulsum* címmel (2022a). Ebben a két, az uráli alapnyelvig visszavezethető akkuzatívuszragnak, az **-m*-nek és a **-t*-nek a történetét járja körül, ezeknek a nyomát kutatja a rokon nyelvekben.

Ehhez feldolgozta a teljes szakirodalmat, mely az utóbbi másfélszáz évben megjelent az uráli tárgyjelölés témájában. Laci ugyanis még ahhoz a generációhoz tartozik, melynek számára egy-egy kérdés kutatásának előfeltétele a korábbi szakirodalom teljes ismerete. Ez azzal is együtt jár, hogy saját korábbi kutatási eredményeit is kritikának vetette alá. S mivel a nyelvben is minden mindennel összefügg, szükséges volt megvizsgálnia az egyéb esetragokat, a számjeleket és a birtokos személyjeleket is, valamint nyelvtanirási, szintaktikai és pragmatikai kérdéseket is kellett tisztáznia. Mindezt a rá jellemző alapossgal végezte el.

Az utóbbi három év terméséből szeretnék szólni még három kisebb tanulmányról, melyek szintén jól jellemzik Honti tanár úr kutatói habitusát. Azt gondolná az ember, hogy egy-egy tanulmány publikálásakor befejezettnek tekinti a kérdéssel való foglalkozást. Korántsem! A megoldatlan részletkérdések továbbra is izgatják, újra és újra visszatér hozzájuk. Legutóbbi publikációi közül rögtön háromnak a címében szerepel a *rejtély* (vagy a német *Rätsel*) szó.

2021-ben az *engēm* és a *tégēd* személyes névmások szóbelseji g-hangjának rejtélyéről értekezett a *Folia Uralica Debreceniensia* hasábjain. Minden számba jöhető magyarázatot megvizsgálva ezt az elemet az uráli kori *-k- nyomatékosító partikula leszármazottjának tartja, mely a manysiban is megjelenő nyomatékosító elemmel azonosítható. Összefoglalásában egyértelműen fogalmaz: „Ez a tény minden egyéb nyelvtörténeti magyarázatkísérletet kiiktat.” (2021: 146)

2022-ben újra elővette a magyar *fészek* szó szóbelseji -sz- hangját, melynek nem kellene ott lennie. Ebben a szóban ugyanis a rokonyelvű adatok alapján palatalizálatlan *-s- hangot rekonstruálunk az uráli alapnyelvre, melynek a magyarban szabályosan el kellett volna tűnnie. A korábbi állítások szerint ezt a mássalhangzót az örítte meg az eltűnéstől a magyarban, hogy a magánhangzó-környezet hatására palatalizálódott a szóbelseji szibiláns. Honti László – EUGEN HELIMSZKII-jel egyetértve – bevonta a vizsgálatba a mássalhangzókönyezetet is, mondván, hogy a változást előidézhette a szóeleji *f* hang is, így a magyar szó belsejében részleges hasonulás eredményeként jelent meg az -sz- hang. Ezt az állítását még két etimológiával (*ezüst* és *vész*) is megtámogatta (2022c).

2023-ban pedig olyan kérdéshez tért vissza, melyre most sem találja a magyarázatot. Az *sz-szel* bővülő -v tövű igék (*lesz, tesz, vesz, visz, hisz, eszik, iszik*) sorából kilóg a *hisz* ige, mert a felszólító módú alakja nem -gy-t, hanem ggy-t tartalmaz. Ezen kívül az etimológiája is gyenge lábakon áll. Ezzel az igecsoporttal Honti László már több évtizede foglalkozik. 1985-ben jelentette meg *Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez* című tanulmányát (megjegyzem, ezek a „széljegyzetek” mintegy 40 oldalt foglalnak el a Nyelvtudományi Közlemények hasábjain). De nem hagyta nyugodni a *hisz* ige. Újra áttekintette a szakirodalmi előzményeket, s a végén beismerte, hogy a rejtély rejtély maradt. Így fejezi be írását: „Összegzésül le kell szögezmem, hogy *hisz* igénk etimológiai értékelésében két komoly negatívum van: nincsen megnyugtató magyarázat sem a szókezdő *h-* mibenlétére, sem az imperatívus -ggy(-)s tö eredetére...” (2023: 193).

Tíz évvel ezelőtt BAKRÓ-NAGY MARIANNE így summázta véleményét: „Honti László esetében kivételes életművel állunk szemben mind a kutatott témák sokféleségét, mind a vizsgálatok mélységét és eredményeit, mind pedig a munkásság nagyságát tekintve is – s hol vagyunk még a végétől! Még rövidebben fogalmazva: Honti László a hazai és a nemzetközi finnugrisztika egyik legmeghatározóbb egyénisége” (BAKRÓ-NAGY 2004: 245).

Ezekkel a mondatokkal én is tökéletesen egyetértek, s kívánok a további években is tőretlen munkakedvet, jó egészségét. Isten éltesen, Laci!

Hivatkozott irodalom

- BAKRÓ-NAGY MARIANNE 2014. Honti László 70 éves. *Magyar Nyelv* 110: 245–250.
- HONTI LÁSZLÓ 1969. A tárgy jelölése a vogul nyelv tavadai nyelvjárásában. *Nyelvtudományi Közlemények* 71: 113–120.
- HONTI LÁSZLÓ 1971a. A cselekvő (logikai) alany alaktana az obi-ugor nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 73: 430–440.
- HONTI LÁSZLÓ 1971b. A vogul tárgyas igeragozás *l*-je. *Nyelvtudományi Közlemények* 73: 147–151.
- HONTI, LÁSZLÓ 1975. *System der paradigmatischen Suffixmorpheme des wogulischen Dialektes an der Tawda*. (Janua Linguarum, Series practica 246.) Akadémiai Kiadó, Budapest – Mouton, Den Haag.
- HONTI LÁSZLÓ 1976. Az osztják személyjelölő szuffixumok történeti áttekintése. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 71–199.
- HONTI LÁSZLÓ – RUSVAI JULIANNA 1977. Pimi osztják szövegek. *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 223–232.
- HONTI LÁSZLÓ 1978a. Szurguti osztják szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények* 8: 327–345.
- HONTI LÁSZLÓ 1978b. Tromagani osztják szövegek. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 127–139.
- HONTI LÁSZLÓ 1980. Kísérlet a pelimi vogul nyelvjárás ige- és főnévragozásának leírására. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 191–222.
- HONTI, LÁSZLÓ 1982a. *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe*. (Bibliotheca Uralica 6.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HONTI, LÁSZLÓ 1982b. Das Passiv in den obugrischen Sprachen. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32: 39–51.
- HONTI LÁSZLÓ 1983a. Alanyi és tárgyas igeragozás a demjankai osztják nyelvjárásban In: BERECZKI GÁBOR – DOMOKOS PÉTER szerk., *Urálsztikai tanulmányok (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére)*. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest. 173–178.
- HONTI, LÁSZLÓ 1983b. Passiivi obinugrilaisissa kielissä. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 78: 57–69.
- HONTI LÁSZLÓ 1984. *Chrestomathia Ostiatica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ 1985. Széljegyzetek instabil tövű igéink történetéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 49–87.
- HONTI, LÁSZLÓ 1990. [Хонти, Л.] К проблеме возникновения объектного спряжения угорских языков. In: ФЕДЮНЕВА, ГАЛИНА szerk., *Материалы VI Международного Конгресса Финно-угроведов*. Наука, Москва. 211–214.
- HONTI, LÁSZLÓ 1992. Morphologische Merkmale des nominalen Prädikats in einigen uralischen Sprachen. *Linguistica Uralica* 28: 262–271.
- HONTI, LÁSZLÓ 1993. *Die Grundzahlwörter der uralischen Sprachen*. (Bibliotheca Uralica 11.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HONTI LÁSZLÓ 1994. A mondat szórendje és a morfémák sorrendje közti összefüggés az uráliban. *Nyelvtudományi Közlemények* 94: 89–117.
- HONTI LÁSZLÓ 1996a. Az U/FU alapnyelv paradigmáisorainak rekonstruálásáról. In: MÉSZÁROS EDIT szerk., *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére*. JATE Finnugor Tanszék, Szeged. 133–137.
- HONTI LÁSZLÓ 1996b. Az uráli nyelvek tárgyas ragozású igealakjainak történeti előzményéről. In: BERECZKI ANDRÁS – KLIMA LÁSZLÓ szerk., *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest. 127–132.

- HONTI, LÁSZLÓ 1997a. Die Negation im Uralischen I–III. *Linguistica Uralica* 33: 81–96, 161–176, 241–252.
- HONTI LÁSZLÓ 1997b. Tempusjelölés a tagadó igés uráli nyelvekben. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR (szerk.), *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 155–162.
- HONTI, LÁSZLÓ 1998a. Die Mittel der Negation in den uralischen Sprachen. *Incontri Linguistici* 21: 69–111.
- HONTI LÁSZLÓ 1998b. Gondolatok a mordvin tárgyas igeragozás uráli alapnyelvi hátteréről. *Nyelvtudományi Közlemények* 96: 106–119.
- HONTI LÁSZLÓ 2001. Még egyszer a casus- és possessivsuffixumok sorrendjéről. *Nyelvtudományi Közlemények* 98: 143–159.
- HONTI LÁSZLÓ 2003. Az osztják approximativusrag eredete (avagy egy uráli szócsalád nyomában). *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 168–176.
- HONTI LÁSZLÓ 2005. A magyar habitív és izafetszerkezet történeti hátteréről. *Magyar Nyelv* 101: 449–454.
- HONTI, LÁSZLÓ 2006a. Eräästä ugrilaisten kielten postpositioperäisistä kaasussuffiksien perheestä. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 91: 81–91.
- HONTI, LÁSZLÓ 2006b. On the historical background of habitive and izafet constructions in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 53: 41–51.
- HONTI LÁSZLÓ 2007. A birtoklás kifejezésének eszközei az uráli nyelvekben szinkrón és diakrón szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 104: 7–56.
- HONTI, LÁSZLÓ 2008. 'Habere' „по-уральски”. *Linguistica Uralica* 44: 161–167.
- HONTI LÁSZLÓ 2009. Tűnődések tárgyas igeragozásunk kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 106: 132–146.
- HONTI LÁSZLÓ 2011a. Personae ingratisimae? A 2. személyek jelölése az uráliiban. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 7–57.
- HONTI LÁSZLÓ 2011b. Két apró adalék a szelkup birtokos szerkezethez. *Nyelvtudományi Közlemények* 107: 199–210.
- HONTI LÁSZLÓ 2013a. „*Vanni vagy nem vanni” ’to be or not to be’, avagy létege és kopula az uráli nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 7–32.
- HONTI LÁSZLÓ 2013b. Az uráli nyelvek létigéiről és kopuláiról. In: KUGLER NÓRA – LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 224–236.
- HONTI, LÁSZLÓ 2013c. Seinsverben und Kopulae im Uralischen. *Linguistica Uralica* 49: 241–272.
- HONTI LÁSZLÓ 2020a. A magyar nyelv 1. személyeket jelölő morfémái. *Magyar Nyelvőr* 144: 393–426.
- HONTI LÁSZLÓ 2020b. A magyar nyelv 2. személyű személyvégződései (nyelvtörténeti tanulmány). *Folia Uralica Debreceniensia* 27: 124
- HONTI LÁSZLÓ 2020c. A magyar nyelv 3. személyeket jelölő morfémái. *Nyelvtudományi Közlemények* 116: 7–69.
- HONTI LÁSZLÓ 2020d. Látlak, nézlek – minek nevezzetek? *Magyar Nyelv* 116: 402–416.
- HONTI LÁSZLÓ 2021. Az *engem(et)* és a *tégéd(et)* g-jének rejtélyéről. *Folia Uralica Debreceniensia* 28: 131–152.
- HONTI LÁSZLÓ 2022a. *Az ősi uráli tárgyragok története és vesszőfutása. Accusatum et expulsum*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HONTI, LÁSZLÓ 2022b. Über die ugrischen Vertreter eines uralten uralischen Kasusuffixes. In: KAHEINEN, KAISLA – LEISIÖ, LARISA – ERKKILÄ, RIKU szerk., *Hämeenmaalta Jamalille. Kirja Tapani Salmiselle*. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki. 115–126.

- HONTI, LÁSZLÓ 2022c. Auflösung eines ungarischen lautgeschichtlichen Rätsels U *pesä* 'Nest' > ungarisch *fészék* ~ finnisch *pesä*. *Studia Uralo-altaica* 56: 5–13.
- HONTI LÁSZLÓ 2023. A rejtélyes *hisz* igénk eredetéről. *Magyar Nyelv* 119: 191–194.
- RÉDEI KÁROLY 2003. Honti László 60 éves. In: BAKRÓ-NAGY MARIANNE – RÉDEI KÁROLY szerk., *Ünnepi kötet Honti László tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 7–10.

CSEPREGI MÁRTA
HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

Tolcsvai Nagy Gábor 70 éves*

Tolcsvai Nagy Gábor tudományos tevékenysége annyira szerteágazó, annyi nyelvészetben belüli és azon túli területet érint, hogy talán nincs is olyan ember, aki úgy tudna laudációt írni róla, hogy mindezen területeken jártasnak mondhatná magát – de ha van is, én biztosan nem vagyok az. Hogy mégis van valami relevanciája annak, hogy ebben a körben éppen én köszönhetem őt nevezetes születésnapján, az talán két dolognak köszönhető. Ezek közül az egyik az, hogy noha nem vagyok közvetlen kollégája, de kortársak vagyunk, és már egyetemi éveink óta ismerjük egymást. De ennél fontosabb, hogy Tolcsvai Nagy Gábor számos nyelvészeti témájú írásának én voltam az egyik első olvasója vagy lektora, valamint talán legfontosabb nyelvészeti vállalkozásának, a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhelynek a megalapításától kezdve tagja vagyok. Emellett szerző- és szerkesztőtársakként és bizottsági tagokként is dolgoztunk már együtt – így az eltelt évek alatt mind nyelvészeti, mind kutatásszervezői tevékenységét közelebbről is nyomon követhetem.

Ünnepeltünk az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének egyetemi tanára és a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének professzora, a magyar nyelvtudomány és a nyelvészeti oktatás kiemelkedő alakja, akit magyar és nemzetközi közegekben is megbecsülnek és elismernek. 2010-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 2016-tól pedig rendes tagja.

Tolcsvai Nagy Gábor kutatási területei a nyelvelmélettől, a kognitív nyelvtantól és szemantikától a stilsztikán és a szövegtanon át az irodalom nyelviségének kérdéseiig, valamint a nyelvi tervezésig, az anyanyelvpedagógiáig és a magyar nyelv művelődéstörténetéig terjednek. Mindezeket a témákat a hermeneutika filozófiai elméleti keretébe helyezve, a kognitív nyelvészet kérdésfeltevéseiben megfogalmazva kutatja. Az MTMT 2023 novemberi adatai szerint csaknem 400 publikációjára az eddigiekben több mint 2500 hivatkozás érkezett, szerzőként és szerkesztőként összesen mintegy 40 könyvet jegyez. Számos kutatási projektumban vett és vesz részt, ezek közül kiemelendő az a négy, 2003 és 2017 közötti, kiváló minősítéssel zárult szövegtipológiai, kognitív nyelvészeti és stilsztikai kutatás, amelynek vezetője vagy kezdeményezője volt.

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság ünnepi ülésén Budapesten, 2023. november 29-én.